

TOPLUM SÖZLEŞMESİ TEORİSİNE FARKLI BİR PERSPEKTİF: HUGO GROTIUS¹

Metehan BEKLEVİŞ²

1. GİRİŞ

Devlet ve Birey ilişkisi, siyaset biliminin en önemli konularından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğa durumundaki insanların barış ve huzur içerisinde yaşamalarının zorluğu, insanların haklarının korunması ve savunması noktasında çeşitli sorunların ortaya çıkmasına neden olmuştur. İşte bu noktada insanlar, kendi haklarını ve çıkarlarını koruma noktasında bir üst varlık devleti oluşturmuşlardır. İnsanların bir araya gelerek oluşturmuş olduğu siyasal olarak örgütlü tüzel varlığa, devlet denilmektedir. Hugo Grotius ise devleti; “*Ortak ilgilerin ve hakların yaşanması amacıyla özgür insanların bir araya gelerek oluşturdukları bir birliktelik*” olarak tanımladığını görür (Grotius, 2005a: 162). Bu tanımlamasıyla Hugo Grotius’un ortaya koymuş olduğu görüşün, toplum sözleşme teorisine dayanan devlet teorilerinin ataları arasında görmek mümkündür. Fakat bu konuda Hugo Grotius’un üzerinde, diğer toplum sözleşmecilere göre daha az durulmuştur. Bu nedenle, Hugo Grotius’un ele aldığı devlet ve birey ilişkisinin toplum sözleşmesi anlamında irdelenmesi ve analizi önemli bir durumdur. Genelde Machiavelli, Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler ölçeğinde dünyada ve Türkiye’de genel değerlendirmelere konu edilen toplum sözleşmesinin, Hollandalı bu önemli düşünürün farklı bakış açısıyla değerlendirmesinin ele alınması bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

1 Bu çalışma yazarın *Hugo Grotius’un Siyaset Felsefesinde Devlet ve Birey İlişkisi* adlı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

2 Öğr. Gör., Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi, Gölpazarı Meslek Yüksekokulu, metehan.beklevis@bilecik.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9184-0851.

Hugo Grotius'un erken dönem çalışmalarının içerisinde devlet oluşumu, politika ve politik direniş konuları yer almaktadır (Borschberg, 2006: 9). Yapmış olduğu bu çalışmaların incelenmesi ve analiz edilmesi devlet ve birey ilişkisinin gelişiminin günümüzde daha iyi bir şekilde anlaşılması noktasında büyük bir önem taşıyacağı düşünülmektedir. Çalışmanın önemi, bu noktada toplum sözleşmesinin farklı bir bakış açısından değerlendirilmesini gündeme getirmiş olan Hugo Grotius'un, Hobbes'ten farklı olarak devlet odaklı değil, birey ve özgürlük odaklı görüşlerinin var olması, diğer toplum sözleşmesi düşünürler kadar Hugo Grotius'un da tartışılması gerektiğini göstermektedir.

2. HAYATI

Asıl adı Huig de Groot ya da Hugo de Groot olan ve uluslararası hukukun temellerini atan Hugo Grotius, 10 Nisan 1583 yılında Hollanda'nın güneyinde yer alan Delft şehrinde doğmuştur. Aslen Hollandalı olmasının yanı sıra Cermen soyundan gelen Grotius'un ailesi içerisinde Burgondiyalı asil bir aileden gelen Corneille de Cornets aracılığıyla Romen kanı da karışmıştır. Soy olarak asil sayılabilecek bir sınıfa mensup olmasına rağmen Grotius, zamanın feodal toplumsal yapı ve düşüncesinden uzaktır. Yeni doğmakta olan burjuva sınıfına hoşgörölü tavrını benimsediği için kendini bütün hayatı boyunca bu yeni sınıfa bağlı hissetmiştir. Hayatı boyunca hukuk, ilahiyat, tarih, edebiyat ve diplomasi gibi alanlarla ilgilenen Grotius, hem iyi bir teorisyen hem de iyi bir uygulayıcı olarak karşımıza çıkmış ve birçok alanda ilklere imza atmıştır (Torun, 2005: 30-31). Babası tarafından eğitim görmesi için Laheyli vaiz ve ilahiyatçı papaz Johannes Uytenbogaert'in yanına gönderilmiştir. Grotius'un hayatına etki eden dini düşüncelerini bu vaizin yanında geçirdiği iki yıllık çalışmadan kaynakladığını söylenebilir. Öyle ki on yaşındayken annesini Katolikliđi terk etmeye ikna edebilmesi dini konularda ne kadar vakıf olduğunu gösteren önemli bir gösterge olarak karşımıza çıkmaktadır (Abadan, 1939: 8).

Leiden Üniversitesi Edebiyat Fakültesine henüz on bir yaşında iken kabul edilmiştir. Üniversitede Joseph Scaliger'in derslerini takip ederek ve onun etkisiyle hümanist düşüncelyi benimsemesine katkıda bulunmuştur

(Onuma, 2018). Bu yüzden de Groot olan adı Grotius şeklinde değişmiştir (Torun, 2005: 31). 1598 yılında Hollandalı politikacı Johan van Oldenbarnevelt ile beraber Fransa Kraliyet Sarayını ziyarete gitmiştir. Kral IV. Henry, Grotius'un öğrenme gücünden etkilenererek "Hollanda'nın Mucizesi" olarak selamlamıştır (Miller, 2011). Sosyal ve siyasal anlamda karışıklığın devam ettiği bir ortamda büyüyen Grotius'un düşünceleri üç ana başlıkta şekillendiği söylenebilir. İlk olarak, devlet kontrolünü ele geçirmeye çalışan burjuva sınıfı içerisinde yer almasıdır. İkinci olarak, rasyonel bir ahlak düşüncesine paralel, dini konularda zorunlu bir yeniliğin olması gerektiğine inanması ve son olarak, hümanist akım içerisinde Rönesans bireyciliğini taşıması düşüncelerini şekillendirdiğini göstermektedir. Sözün özü olarak Rönesans'ın etkisiyle ortaya çıkan burjuva düşüncesi, dinde reform ve hümanizm ekolünün Grotius'un düşünceleri üzerindeki etkisi son derece önemlidir. 5 Mayıs 1598'de Orlean Hukuk Fakültesinden doktorluk unvanını on beş yaşında almıştır. Aynı yıl ülkesine dönerek avukatlık yapmaya başladı. Hugo Grotius, doğal hukuk felsefesinin on yedinci yüzyıl politik düşüncesinin gelişimi ve Aydınlanmanın ahlaki teorileri üzerinde büyük etkisi olan Hollandalı bir hümanist ve hukukçuydu. Çağdaş uluslararası teorisyenlerin uluslararası hukukun babası olarak değer kazanması, egemenlik, uluslararası ticaret hakları ve adil savaş normları üzerine çalışmaları uluslararası hukuk düzeni teorilerini ortaya koyan bir düşünürdür (Blom, 2014).

1613-1615 yılları arasında Grotius, Dutch Estates General'a katılarak Anglo-Hollanda sömürge konferanslarında Hollanda Cumhuriyeti'ni temsil etmiştir (Borschberg, 2006: 2). Grotius, ülkesindeki dini ve siyasi mücadeleye açıkça Remonstrantslar tarafında yer alarak katılmıştır. Haziran 1616 yılında Remonstrantie adını yer alan yazılı protestolarına, Gomeruscular, Karşı-Remonstrantie ile karşılık vermişlerdir. Arminius ve Gomer arasındaki çekişme Hollanda federasyonunu çok etkili şekilde sarsmıştır. Bu çekişme Hollanda ile diğer küçük bölgelerindeki çatışmaları artırarak politik bir iç savaşa yönelttiğini görmüştür. Muhafazakâr Calvinistler, emir yoluyla devlet kiliselerini kullanmaktan uzak tutuldukları için Hollanda'da bir iç savaş meydana gelmiştir. Grotius ve destekçileri ile Prens Maurice karşı karşıya kalmıştır. Tarafların arasında

bir uzlaşma sağlanamayınca Maurice 29 Ağustos 1618’de bir askeri darbe gerçekleştirerek Oldenbarnevelt, Grotius ve arkadaşı Hoogerbeets tutuklanmıştır. Tutuklamaların ardından Ordenbarnevelt idama mahkûm edilmiş, Grotius ve Hoogerbeets ise müebbet hapis cezasına çarptırılmışlardır (Miller, 2011). İki yıllık hapis hayatının ardından eşinin yardımı ile hapisten kaçmayı başarmıştır. Hapisten kaçmasının ardından Paris’e gelmiştir. XIII. Louis tarafından kendisine bağlanan maaş düzenli olarak ödenmemiş ancak en azından kendisine güvenlik verilmiştir (Onuma, 2018). Bu dönemden sonra ise Hollanda vatandaşlığını kaybetmiştir (Borschberg, 2006: 2). Grotius sonrasında Fransız Kralı XIII. Louis’nin himayesi altına girmiştir. Hollanda, ticaret alanında ileri doğru gitmesinin ardından stratejik açıdan önemli bir konuma sahip olmuştur. Kentli nüfusun yoğunlaşmasıyla beraber kolay şekilde kontrol edilemeyen fikirlerin hızlı yayılması noktasında etkilidir. Bunun sonucu olarak ise okuma oranı artan bir toplumun oluşumuna büyük katkılar sağlanmıştır. Benelüks Bölgesi’nde Hollanda, diğer toplumlara göre daha hoşgörülü ve entelektüel gelişmelere açık bir toplumdur. Hollanda bu özellikleriyle diğer ülkelerde dışlanan fikir adamlarının ve zulme uğrayan dinsel topluluklarının uğrak noktası haline gelmiştir. Bu gelişmeler ışığında Hollanda, düşünce ortamına sunmuş olduğu özgürlüklerle yeniliklerin için bir merkez konumuna ulaşmıştır. Bilim ve felsefe alanı dışında siyasi mücadele veren düşünürler içinde Hollanda’nın tutumu yine aynı şekilde olduğu görülmektedir. 1630 yılında Rene Descartes’in Fransa’yı terk ederek Hollanda’ya yerleşmesi buna bir örnek olarak gösterilmektedir. Hollanda, bu yapmış olduğu eylemleriyle hümanizmin en hızlı şekilde yayıldığı ülkedir (Wood, 2016: 141).

Dönemin etkin şahsiyetlerinin desteğine rağmen maddi sıkıntılarla mücadele etmeye çalışmıştır. Darbe sonrası başa gelen Maurice’in 1630’da ölmesi sonucunda yerine Friedrich Heinrich’in hoşgörüsü ve mallarının tarafına iade edilmesi kararı üzerine 1631’de Rotterdam’a dönmüştür. Dostlarının, kendisini düşmanlarıyla barıştırmaya çalışmalarının başarısızlıkla sonuçlanması üzerine 1632’de ülkeyi terk etmek zorunda kalarak Almanya’ya kaçmak zorunda kalmıştır. 1634 yılında İsveç Başvekili Oxentierna’nın tekliflerini kabul ederek İsveç’in Paris Büyükelçiliğine atandı. Bu görevde on yıl kalmış ve bu dönemde Galileo ile dostluk

kurmuştur (Abadan, 1939: 13-15). Grotius, Münster ve Osnabrück'ün nihayet Otuz Yıl Savaşı'nı sona erdiren Vestfalya Barış'ı ile sonuçlanan önemli barış konferanslarında müzakereci olarak atanmamıştır. 1644'te Grotius, Paris'teki büyükelçilik görevinden ayrılmıştır. Kraliçe Christina ile istişarelerde bulduktan sonra, 12 Ağustos 1645'te Lübeck için Stockholm'den ayrılmıştı, ancak Doğu Pomeranya sahilinde gemi 17 Ağustos'ta Danzig civarında fırtınaya yakalanmış ve kaza yapmıştır. Bir hafta sonrasında bitkin bir şekilde Almanya'da bulunan Rostock'a ulaşmış ve vaiz Quistorp'un evine sığınmıştır. 28-29 Ağustos 1645'de ülkesinden ve sevdiklerinden uzak bir şekilde altmış iki yaşında yaşamını yitirmiş sonrasında doğduğu Delft'e gömülmüştür (Onuma, 2018). Grotius, hukukçu, siyaset ve devlet adamı, teolog, tarihçi ve şair yönleriyle de tanınan bir akıl ustasıdır (Taşkın, 2017: 189). Hayatı boyunca ortaya koyduğu düşünceleri ve faaliyetleri sonucunda, uluslararası hukukun babası olarak tanınmıştır. Düşüncelerinin temelini doğal hukukla temellendirmesi, hukuk felsefesi ve siyaset felsefesi açısından ortaya koymuş olduğu katkılar son derece önemlidir. Doğal hukuk anlayışını, Tanrı'dan bağımsız olarak ele alışı ile seküler hukukun dünya düzeni içerisinde yer almasını sağlamıştır. Doğal hukuka ilişkin düşünceleri ile devlet-birey ilişkisini önemli ölçüde etkileyerek birçok alanda yeni gelişmelerin meydana gelmesinde ön ayak olduğunu belirtmek gerekir.

3. DOĞAL HUKUK

Grotius'un düşüncelerinin temelini doğal hukuk anlayışını oluşturmaktadır. Doğal kavramını siyaset felsefesi literatürüne kazandıran ilk isimdir (Sipahi ve Çemrek, 2016: 385). Grotius'un, doğal hukukun babası ya da ilk modern savunucusu olarak anılmasının sebebi ise teolojik temellere dayanmadan yani seküler biçimde doğal hukuk kavramını yeni bir şekilde ele almasından dolayı kaynaklanmaktadır. Aklı vurgulayarak her rasyonel insan için erişilebilir ve inanca atıfta bulunmadan bağlayıcı olacağını belirtmektedir. Grotius, bireyde doğuştan olan haklardan bahsetmektedir. Ancak sahip olduğu düşüncelerin özgünlüğü sorgulanmıştır. Francisco Suarez'in yenilikçi hamleyi daha öncesinde yapmış olduğunu dile getirilmektedir (Wood, 2016: 150).

Suarrez'e göre "Kimsenin doğa yasasını görmezden gelmesi mümkün olamaz ve yaradılışından beri tüm insanlar aslında buna tabidir" derken çok kararlı olduğu görülmektedir. Daha sonrasında ise Grotius ile asıl ününe kavuşacak olan şu sözleri söylemektedir: "Gerçi böyle olması imkânsızdır ama insan Tanrı'nın yaratısı olmasıydı bile, yine de doğanın yasasını yorumlayabilecekti, zira akılcı bir yaratık olacaktı" (Suarrez'den akt. Skinner, 2016: 238). Grotius'un fikirleri ister yenilikçi olsun isterse de büyük ölçüde Suarrez'in fikirlerinden türetilmiş olsun, ortaya koymuş olduğu düşünceler alışlagelmişin dışında, özgün tarihsel şartlarda, belirli bir teorik gereksinimlere cevap olarak sürüldüğü görülmektedir (Wood, 2016: 150).

Doğal hukuku kanıtlamak için bir şeyin doğal hukuka uygunluğu, ya *a priori* yani kendinden önceki bir şeye dayandırarak ya da *a posteriori* yani kendisinden sonraki bir şeye dayandırılarak yapılmaktadır. Grotius ise *a priori* yöntemi kullanmaktadır. Sokrates'e atıfta bulunarak insanın, zoon politikon yani toplumsal hayvan oluşundan hareket ederek insanların özünde toplum içerisinde yaşama istediğinden bahsederek bu sayede düzen ve barışla birlikte yaşama arzusunu insanın doğasına yerleştirdiği görülmektedir (Ağaoğulları, 2015: 419). Grotius'un *De Jure Belli ac Pacis* eseri siyaset felsefesi konusunda büyük bir katkı sunduğunu belirtmek gerekmektedir. Aydınlanma düşünürleri üzerinde doğal hukuk çerçevesinde modern hukuk ve ahlak bilimi için bir model olarak benimsemelerine büyük bir etkisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Çalışmaları, Pufendorf ve Barbeyrac'tan Thomasius ve Vattel'e kadar uluslararası hukuka odaklanan bu doğal avukatlar için bir çıkış noktası olmuştur. Hobbes, Locke, Jefferson ve Madison Anglo-Amerikan siyasi söylemlerinde doğal haklar ve sosyal sözleşme hakkında radikal fikirlere ilham vermiştir. İskoç Aydınlanması için Carmichael, Hutcheson, Hume ve Smith'in ahlaki teorileri hakkında fikir sahibi olmak için Grotius'un anlaşılmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Doğal hukuk, 19. yüzyıl Avrupa düşüncesinde pozitivizme ve idealizme yol açtığı için, Grotius'un yeri ahlaki ve politik teorilerde gerilemiştir. Ancak çalışmaları, sonraki yüzyıl yaklaşırken uluslararası hukuk düzeniyle ilgili ortaya çıkan fikirler bağlamında önemini yeniden kazanmıştır (Blom, 2014).

Grotius'un çalışmaları, Hobbes'u önemli ölçüde etkilediğinden söz etmek gerekmektedir. Grotius'un etkisi özellikle üç noktada karşımıza çıkmaktadır. İlk olarak, kuşkucu hümanistlerin kendilerini koruma anlayışı dilini bir doğal haklar diline dönüştürmesi ile birlikte doğal haklar kuramına dayalı kuramların on yedinci yüzyılın geri kalan bölümünde etik meseleler hakkında en önemli araçları haline gelmiştir. İkinci olarak ise Grotius yapmış olduğunu dönüşünde Tanrı'dan bahsetmeyerek bunu hayata geçirmiş olmasıdır. Son olarak da Grotius'un ortaya çıkarmış olduğu hak ve ödevler noktasında asgari bir doğal durum düşüncesine yol açarak her insanın öncelikli olarak insan olmasından kaynaklanan ve iyilikseverlik dâhil gelişmiş sivil bir toplumla alakalı olarak her şeyin bu durumun inşa edilmesi olarak ifade ettiğini söylemek gerekir. Sonuç olarak, hükümetlerin belirlemiş olduğu tüm hak ve ödevler esasında doğal durumun hak ödevleri olmalı ya da doğal durumla aralarında bir tutarsızlık olmamalıdır. Bu bağlamda, Grotius bir bireycidir ve bir siyasal topluluğun üyeleri üzerinde ahlaki bir hakka sahip olabilmesi için o üyelerin bu hakkı ona tanınması şarttır. Belirtmiş olduğu bu hususta, yüzyıl süresince birçok siyasal düşüncenin şekillenmesine ve gelişmesine katkıda bulunmuştur (Tuck, 2015: 48-49). Hugo Grotius, insanı üstün bir hayvan çeşidi olarak görmektedir. İnsanın akli sayesinde düzenli ve barışçıl toplum içerisinde yaşama arzusundan bahsetmektedir. İnsanın toplum içerisinde yaşamını sağlayabilmesi için konuşabilme yetisinin insana doğa tarafından verildiğini, ayrıca eğitilmek ve birtakım genel kurallar etrafında davranabilme yeteneğinde bulunduğundan söz etmektedir. İnsanın doğasını uygunluk açısından aklını kullanarak doğru ve sağlam yargılarla muhakeme yapması, karşılaşmış olduğu kötülüklerle başa çıkması ve kendini nereye gideceğini bilmediği bir akıntıya kaptırmayacağını belirtmektedir (Grotius, 2011: 18-19). Grotius, insanların arasında bir çıkar ilişkisi olduğunda bahsederek şu şekilde ifade etmektedir:

“Doğanın yaratıcısı, herkesin kendi başına güçsüz olmasını, rahat yaşayabilmesi için çok şeyin yokluğunu duymasını, bu yüzden de toplum içinde yaşamayı sürdürmeye daha candan sarılmak zorunda kalmasını istemiştir. İç hukukları doğuran da, çıkarını sağlama isteğidir; çünkü biraz önce sözünü ettiğimiz birlikte

yaşama, ya da ortak bir güce boyun eğme de köklerini, çıkarını sağlama isteğinden almaktadır. Bu, şuna varmaktadır: Başkalarının uymaları için yasalar koyanlar, böyle yapmakla sağlanacak çıkarları göz önünde tutmaktadır, ya da tutmak zorundadırlar” (Grotius, 2011: 21).

Yukarıda görüldüğü gibi Grotius, toplumsal hayatta herkesin önce kendi çıkarını korumak maksadıyla doğal hukuka uygun olarak hareket etmelerinin önemini vurgulamaktadır. Grotius, Tufan’dan sonra Tanrı, insana yeniden kendisinden aşağıda bulunan her şey üzerinde çeşitli haklar vermiştir. Bu zamanda her şey insanlar arasında ortaklaşa bir biçimdedir. Herkes dilediğini dilediği biçimde alma hakkına sahiptir. Bu şekilde davranmanın mülkiyet yerine geçtiği bir ortam söz konusu olduğunu ifade etmektedir. Cicero’dan yapmış olduğu alıntıda şu şekilde durumu izah etmektedir: *“Bir tiyatro ortaklaşa bir yerdir; bununla birlikte, kim nerede oturursa o yer de onundur”* (Grotius, 2005b: 421). Grotius, mülkiyet hakkını olmadığı doğa durumunda, herkesin istediğini elde etmesi doğal hukuka uygundur. Herkes istediğini güç kullanarak elde etme hakkına sahip olduğunu belirtmektedir (Grotius, 2011: 33).

Doğa durumunda, insanlar dostluk ve barış içerisinde kalarak devam etselerdi bu durumun süreceğini ifade eden Grotius, insanların çeşitli meslek dallarını keşfetmeleriyle beraber hem iyi hem de kötü olan birçok şeyi öğrendiklerini söylemektedir. Sayıları artan insanların kullanmış oldukları toprak ve su kuyularını sadece kendileri için kullandığı ve diğer insanlarla paylaşma istediğinde azaldığını söylemektedir. Ortak kullanımda olan topraklar artık aileler arasındaki bölünmesinin daha faydalı olacağına karar verildiği görülmektedir. Doğa durumunda, herkesin mülkiyeti altına alma şeklinin olmadığını ve sadece el altına alma şekline kullanma haklarının olduğunu belirtmektedir. Grotius’a göre bir şeyin mülkiyet altında alınabilmesinin yolu bölünebilir ve kendine has bir sınırının olmasının gerektiğini söylemektedir (Grotius, 2011: 80-82). Grotius, insanların doğa döneminde de sahip oldukları bazı haklarından bahseder ve bu hakların devletten önceki dönemden geldiğini belirtir. Doğal haklara, insanın doğuştan sahip olduğunu ve insanın doğasından kaynakladığını, bu hakların zamana ve mekâna göre değişmeyen evrensel

haklar olduğunu söylemektedir (Özkan, 2011: 42). Birand'a göre, Grotius mülkiyet hakkı doğal hukukun temelini oluşturmaktadır. Devletin görevi, insanların doğal hukuktan kaynaklanan bireysel hak ve özgürlüklerini korumasıdır. Devlet doğal hukuktan kaynaklanan temel haklara itaat etmekle hükümlü olduğunu ve bunun toplumsal sözleşmenin gereği olduğu dile getirmektedir (Birand'dan akt. Özkan, 2016: 28). Grotius, Cicero'dan yapmış olduğu alıntıda doğanın iki tür ilkesi olduğunu söylemektedir. İlk olarak, doğanın ilk ilkeleri gelmektedir ve ilk ilkeler bütün hayvanlarda ortak olarak bulunanlardır. Bütün hayvanlar varlıklarının devamını sağlamak ve kendisine yönelecek tehditlerden kendilerini koruma çabası içerisinde olacaktır. Bunun gibi insanların da ilk görevinin kendisini doğanın meydana getirdiği şekilde korunması olacağını ifade etmektedir. İkinci olarak ise doğanın insanlara özgü ilkesinin neyin akla uygun olup neyin akla uygun olmadığını değerlendirebilmesi yetisidir. İnsanların akıllarını kullanması noktasında doğal içgüdülerinden ziyade dürüstlüğü üstün tutması gerektiğini söylemektedir. Doğanın ilk ilkelerinin insanı doğru akla doğru yönlendirme noktasında olduğunu ve doğru aklın da doğanın ilk ilkelerinden daha önemli olduğunu belirtmektedir (Grotius: 2011: 37-38).

4. TOPLUM ANLAYIŞI

Grotius'un siyaset felsefeni yöneten ve yönetilenler üzerinden yapmış tanımlamalar çok önemlidir. Devletin oluşumunu aile kavramı üzerinden açıkladığını söylemek gerekir. Grotius, toplumsal birlikteliğin en küçük örneğinin aile olduğunu ve devletin temelini de aileden oluştuğunu belirtir. Ailenin olmadığı bir ortamda devletin kendisinden söz edilemez. Aile, ilkel dönemden modern döneme dek sürekli var olan bir yapıdır. Aile, özel mülkiyetten önce de olan bir yapı olarak karşımıza çıkar. İncil'de Havva ve Adem ilgili yer alan görüşlerde ailenin tanımı yapılmış ve en doğal topluluk ya da grup olarak yer almıştır. Grotius ve diğer toplum sözleşmesi teorisini ortaya atan düşünürler doğa durumunda ailenin varlığını muhafaza ettiklerini ifade ederek doğa durumundan kurumsal bir topluma geçiş ile beraber devletin ortaya çıktığını belirtmişlerdir (Tadashi, 1993: 122:130).

Grotius, insanların akla uygun bir toplum oluşturması için çeşitli ilkelerden bahsetmektedir. Bu ilkeler ise; “*Başkasının malına el uzatmaktan çekinmek; başkasının malını ve bunlardan edinilmiş kazançlar varsa, bunları geri vermek; sözünü tutmak; kusuruyla oluşmuş zararları gidermek ve insanların hak ettikleri cezaların uygulanmasıdır*” (Grotius, 2005a: 85-86). Görüldüğü üzere toplumsal barış ve birliğin sağlanması noktasında ele alınmış olan bu ilkeler ışığında insanların bir araya gelerek bir toplumu oluşturmasını sağlaması için büyük bir önem arz ettiğini göstermektedir. Cevizci’nin belirttiğine göre; Grotius, doğal hukukun toplumsal yapı için önemini vurgularken, ilk olarak siyasal toplumun ve iktidarın kaynağını sorgulayarak ele almış ve siyasal toplumun kökenini toplumsal sözleşme olduğunu ifade ettiği görülmektedir. Toplum öncesinde yani doğa durumunda insanlar siyasal bir güç ya da devletin olmamasından kaynaklı olarak bir karışıklık veya kargaşa halindedirler. Rasyonel bir varlık olan insanın, doğa durumunda doğal hukuktan kaynaklı hakları bilmesi ve bunlara uygun şekilde hareket etmesi mümkün değildir, çünkü üstün bir egemen gücün olmamasından dolayı yaşanacak olan hak ihlallerinin sonucu olarak bir müeyyide görülemeyecektir. İnsanlar rasyonel doğaları gereği bu savaş ortamından kurtularak, barış ve huzur içerisinde yaşamaları için toplumsal sözleşme ile toplumu oluşturarak, yönetim şeklini ve yöneticileri belirleyeceğini ifade etmektedir (Cevizci’den akt Özkan, 2016: 37-38). Grotius’un toplumsal sözleşmesi iki ayrı sözleşmeden oluştuğunu belirtmek gerekmektedir. Bunlardan ilki sosyal sözleşmedir ve ikinci ise siyasal sözleşmedir. Grotius, sözleşmelerine tarihsel bir gerçeklik atfetmiştir ve iki ayrı sözleşmeden oluşturması yönüyle diğer toplumsal sözleşmecilerden ayrıldığını söylemek gerekmektedir. Ayrıca Grotius’un toplum sözleşmesinde diğer toplum sözleşmecilerden farklı olarak insanların sivil toplumu oluşturmak amacıyla bir araya geldiklerini belirterek, bu bir araya gelişin Tanrı’nın isteği ile değil, insanların kendi istekleri ile bir araya gelmesinin sonucu olduğu görülmektedir. Sivil toplumun oluşması sonucunda ise devletin ortaya çıkmış olduğunu söylemektedir (Torun, 2005: 103).

Grotius, doğa durumunda insanların sayılarının artmasıyla birlikte bazı sanatları ve teknolojileri keşfetmeye başladıkları söyler. Tarım ve

çobanlığın gelişmesiyle beraber malların bölüşülmesine neden olduğunu, insanların göstermiş olduğu eğilimlerin farklılıkları yüzünden çeşitli suçların ortaya çıktığını ve insanların birbirlerini öldürmeye başladıklarını ifade etmektedir (Grotius, 2011: 80). Grotius, ortaklaşa mal kullanımından insanların vazgeçtiklerini ve bunun sebebi olarak ise topraklardan elde edilen ürünlerle insanların yetinmemesi olduğunu, oturmuş oldukları mağaraları beğenmemeleri ve hayvan postlarıyla örtünmekten hoşlanmamaları olduğunu söylemektedir. Kısaca artık insanların kendilerine daha uygun bir şekilde yaşama arzusu içinde olduklarını ve bunun gerçekleşmesi için farklı iş grupları içerisinde yer almaları gerektiğini belirtmektedir (Grotius, 2011: 81). Ortaklaşa mülkiyette topraktan üretilen ürünler bir yerde toplanmasının artık zor olmasından dolayı hak gözetme ve anlayışlı davranma duygusu kaybolmaya başlamıştır. Aynı zamanda herkesin ürünlerin bölüşülmesi ve adaletli davranılması noktasında önemli ölçüde kayıtsız kalması ortada bir kaos durumunu yaratmakta olup herkes hakkını zor ve güç kullanarak elde etmekte olduğunu söylemektedir (Grotius, 2011: 80-81). Ortaklaşa mülkiyetten özel mülkiyete geçiş ile alakalı olarak Grotius şu şekilde düşünmektedir:

“Eşyanın mülkiyete nasıl konu olduğunu öğrenmekteyiz. Bu, yalnız iradeye dayanan bir eylemle gerçekleşmiş değildir. Çünkü bir kimsenin bir şeye el atmaması için bir başkasının neleri edinmek istediğini bilmesi gerekiyordu; oysa bu kestirilemeyeceği gibi, birçok kimse de aynı zamanda aynı şeyleri istemiş olabilmekteydi. Özel mülkiyete geçiş ya eskiden ortaklaşa olan şeylerin bölüşülmesinde olduğu gibi açıkça yapılmış bir sözleşme ile ya da, bir şey altına alındığı (İşgal edildiği) zaman var sayılan üstü kapalı bir sözleşme ile gerçekleşmekte idi. Ortaklaşa mülkiyet bırakıldığı anda, henüz mallar da bölüşülmüş olmadığı için, herkesin, neye el koymuşsa artık o şeyin maliki de olacağı bir anlaşmaya varılmış olduğu düşünülmekte idi” (Grotius, 2011: 81).

Grotius’a göre, insanların kargaşa ve kaos ortamından kurtulup barış ve huzur ortamına geçerek bir arada yaşamak için öncelikle bir sosyal sözleşme imzaladıklarını sonrasında ise yönetici gücünün hak ve sorumluluklarını belirlemek için siyasal sözleşme imzalamışlardır. Bu iki sözleşme tarihsel süreçle beraber gerçekleştiğini kanaatini taşımaktadır

(Öktem ve Türkbağ, 1999: 138). Grotius'un siyaset felsefesi toplum sözleşmesine dayanmaktadır. Grotius'un iki ayrı sözleşmeyle bunu konu olarak ele alması onu diğer toplum sözleşmecisi düşünürlerden farklıdır. Grotius'a göre insanlar sivil bir toplum oluşturmak amacıyla bir araya geldiklerini söylemektedir. Bu birlik oluşturulurken Tanrı'nın emri olarak değil, insanların kendi iradelerinin teşekkülünden oluşmaktadır. İnsanların bir arada sivil topluma geçme isteklerinin altında temel ihtiyaçlarının karşılanması ve huzur içerisinde yaşama arzusu vardır. Bu birlikteliğin sonucu olarak ise devletin kurulmasına neden olmuştur (Grotius'dan akt. Torun, 2005: 103). Grotius'a göre devlet; *“Özgür kişilerin, kendilerine tanınan haklardan barış içinde yararlanmak ve ortaklaşa çıkarlarını gerçekleştirmek üzere, birleşerek oluşturdukları eksiksiz bir topluluktur”* (Grotius, 2011: 35). Grotius'un, devlete bireyler üzerinde büyük bir otorite hakkı tanıdığını belirtmemiz gerekir.

Grotius, egemenin yetkisinin hukuki sınırı ve egemenlik kavramını kullanarak modern hukuk sistemini kurmuştur. Grotius, bireylerin yaşamlarını egemenin hukuki sınırları belirleyerek egemenin takdir yetkisi içerisine almıştır (Mairet, 2018: 235-236). Grotius'un oluşturmuş olduğu sivil toplum yapısı, Aristoteles'in oluşturmuş olduğu toplum yapısına dayanmaktadır. Aristoteles siteyi ailelerle kurarken Grotius ise aile reisleri olarak görmüş olduğu özgür insanlarla beraber toplumu ve devleti oluşturmuştur. Grotius'un bu tanımının siyasal otoritenin meşruiyeti ve kaynağı olarak halkı gösteren Ortaçağ düşünceleriyle de uyumlu olduğunu ve bağdaştığını söylemek mümkündür. Grotius'a göre, devlet ile halk terimleri yer değiştirebilmektedir ve bunu şu şekilde ifade etmektedir: *“Egemenlerin iktidarını ilk kez ortaya çıkaran bir sivil toplum içinde ilk kez bir araya gelenlerdir”* (Larrère, 2017: 350).

5. EGEMENLİK ANLAYIŞI

Egemenlik kavramına Grotius'un Savaş ve Barış Hukuku eserinin birçok yerinde değindiği görülmektedir. Grotius, egemenlik kavramını şu şekilde ifade etmektedir: *“Bir güç, eylemleri bir başkasının denetimine bağlı değilse, yaptıkları bir başkasının iradesiyle geçersiz kılınmazsa, o güç egemen diye nitelendirilmektedir”* (Grotius, 2011:

47). Grotius, egemenliğin ortak ve özel olmak üzere iki taşıyıcısı olduğunu söylemektedir. Bunu anlatırken insan vücudunu örnek göstermektedir. İnsanın görme duyusu üzerinden örnek vererek bu duyunun sağlıklı bir şekilde işleminde ortak taşıyıcısının gövde olduğunu, özel taşıyıcısının da göz olduğunu söylemektedir. Buradan hareketle de egemenliğin ortak taşıyıcısının devlet olduğunu, özel taşıyıcısının da her milletin kendi karakteristik özelliklerine göre değişeceğini bunun kimi milletlerde bir kişi kimi milletlerde ise birden çok kişi ya da grubun olabileceğini ifade etmektedir (Grotius, 2005a: 259-260). Grotius, egemenliği mülkiyet hakkı üzerinden tanımlamaktadır. Egemenlik, mülkiyet hakkı çerçevesinde olduğundan, onu sahip olma hakkından ayırdığını söylemek gerekir. Egemen güç, egemenin varlığından bağımsız olarak da vardır. Egemenlik kavramı sadece kullanıldığı zaman var olan bir kavramdır. Temel olarak ise egemenlik kavramı varlığını yönetim şekillerinden bağımsız şekilde devam ettirmesi olduğunu ifade etmek gerekir. Egemenin egemenliği kullanmaya hakkı olması durumunda meşru egemen sıfatı almaktadır. Bunun sonucunda egemenlik, onu kullanan egemene ait olan sivil hakka dönüşmektedir (Özkan, 2016: 40). Grotius, egemenliğin sınırsız, mutlak ve tek olan bir güce temsil ettiğini ve birbirine sıkı sıkıya bağlı parçalardan oluşan, özü itibariyle bölünmez ve kimseye hesap vermeyen en yüce kapsayan bir bütünden oluştuğunu belirtmektedir (Köker, 2018: 102).

Grotius'un egemenlik düşüncesinde yukarıdaki gibi ifade edilen bir algı bulunmasına rağmen bunun aksini gösteren düşüncelerinin de varlığı mevcuttur. Egemenlik konusunda Grotius'un düşünceleri üzerinde genel fikir birliği genellikle Bodin'in teorisini eleştiren bir düşünce yapısına sahip olduğu yönündedir. Grotius, Bodin'in düşüncelerini analiz ederken açık bir şekilde direndiği yönünde bir izlenim taşır. Egemenlik düşünceleri genel olarak hükümdarlara bölünmez bir şekilde kullanma yetkisi tanırken, Grotius'un egemenlik düşüncesinde bazı noktalarında Bodin'in düşüncelerinde ayırmak istediği görülmektedir (Borschberg, 2006: 19-20). Grotius'un kullanmış olduğu *Magistratus* (Eski çağda önemli kamu görevleriyle yükümlü kimse) kavramının devreye sokulmasıyla beraber Bodin'in egemenlik kuramının açıkça reddedilmeye başlanmıştır. Grotius, bu kavramı kullanarak, toplumsal erki uygulayanların yani

krallar, prensler, kontlar, devlet meclisleri veya kent konseylerin yönetici olduklarını ifade eder. Grotius, yargıcın her hakkının devletten geldiğini ve kamusal erkin ortaklaşa rızayla oluşturulduğunu ileri sürmektedir. Sivil ya da kamusal erk kavramında ısrarlıdır. Majeste ya da *summ imperium* gibi kavramlardan titizlikle kaçındığı ve *summa potestas* teriminde diretmektedir. *Summa potestas*, insanlar arasında hiçbir üstün otorite kabul etmeyen devleti yönetme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Yönetme erki, ebedi olmak bir yana, sınırsız ve mutlak da değildir. Grotius, *summa potestas*'ın en önemli unsurunu, savaş ilan etme hakkını tartışırken, prensin savaşın sorumluluğunu üstlenme hakkının, ancak devlet çıkarına uygun olması koşulunda ve devletten yetki alması durumunda söz konusu olduğunu dile getirir. Grotius'a göre savaş ilan yetkisi öncelikli olarak devletin kendisine ait olduğunu ifade eder (Gelderen, 2011: 99). Grotius erken dönem eserlerinde de siyasi iktidar, hükümdarda kazanılmadan önce devlete verilir diyerek yukarıdaki görüşleri destekler nitelikte görüşünü beyan etmiştir (Borschberg, 2006: 54).

Grotius'a göre egemenliğin bölünebileceğini *Savaş ve Barış Hukuku* eserinde dile getirdiği görülmektedir. Grotius, bazen, egemenliğin, gücü kullanan birkaç kişi arasında ya da bir kısmını bir kişinin bir kısmının da başka bir kişinin elinde olarak nesnel (*partes potentiales*) ve kişisel (*partes subjectives*) olarak bölünebildiğini söylemektedir. Buna örnek olarak ise tek bir devlet olarak var olmasına rağmen Roma İmparatorluğu'nda iki ya da üç imparatorun var olduğunu belirtmektedir. Bazı yazarların bu tip bir bölüşmenin sakıncalı olarak gördüğünü ifade ederek, söz konusu olan durumun kurallı ortaya atanın iradesine göre değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Grotius, 2011: 55-56). Grotius'a göre egemenlik kaynağını doğal hukuktan almaktadır. Doğal hukuk yapısı gereği sabit ve değişmezdir. Ancak egemenlik biçimi ise değişkenliklere açık olan pozitif hukuk kurallarından oluşmaktadır. Pozitif hukuk kuralları her milletin kendi örf, adetlerine ve bulunulan mevcut şartlara göre oluşmaktadır. Bunun sonucunda ise her milletin nasıl bir egemenlik biçimi içerisinde olacağı değişkenlikler gösterecektir. (Torun, 2005: 109). Gierke'nin ifade ettiğine göre; “*Halkın kendisini pozitif hukuk aracılığıyla yönetici haline getirmesi kabul etmenin dışında, gerçek bir halk egemenliğinin her*

zaman ve her yerde var olduğunu kabul etmemektedir” (Gierke’den akt. Köker, 2018: 106). Grotius, bir halkın yönetim biçimi ister monarşi, ister aristokrasi isterse demokrasi olsun egemen güce yetkiyi halkın verdiğini kabul etmektedir. Yönetim şeklinin değişmesi halkın kullanmakta olduğu hakları sona erdirmemektedir. Sonuç olarak yönetim şekli değişmiş olsa bile var olan halk aynı kalmaktadır. Örnek olarak ise Grotius şunu vermektedir: “Egemenlik, baş olduğu için kralın elinde olsa da, aslında gövdenin tümü olan halktır, baş ise gövdenin bir parçasıdır.” Özgür bir halk nesnel bir sözleşme yapması da yönetim biçiminin değişmesiyle değişmemektedir. Bu durumda egemenliği kullanan baş ya da kişi değişmiş olsa bile, egemenliğin asıl sahibi olan gövde aynı kalır. Egemenliğin kral tarafından kullanılmış olması, egemenliğin halkın olması gerçeğini değiştirmemektedir. Seçimle başa geçmiş olan kral ölürse ya da soyu kurursa, egemenlik yeniden halka geçmiş olur. Kral seçilen kişi tahta geçme hakkını halktan almaktadır (Grotius, 2011: 118, 149). Kral tarafından hukuka uygun şekilde yapılmış olan sözleşmeler ve vermiş olduğu sözler kendisinden sonra gelecek olan yöneticiler için de bağlayıcı olduğunu ifade etmek gerekir (Grotius, 2011: 134). Grotius ortaya çıkarmış olduğu yeni egemenlik kuramıyla beraber egemenliği, üstü olmayan, başka bir makama ihtiyaç duymadan karar verebilen bir güç haline getirmektedir. Grotius, bireyleri siyasal zorunlulukları sivil güçten ayıracak her türlü dinsel otorite iddiasını reddeder (Larrère, 2017: 351).

6. SONUÇ

Hugo Grotius, ortaya koymuş olduğu fikirleriyle toplum sözleşmeci düşünür olmasına rağmen diğer toplum sözleşmeci düşünürlerinden Hobbes, Locke ve Rousseau kadar siyaset felsefesi içerisinde görüşlerine yer verilmediği görülmektedir. Grotius’un doğa durumundan devlete geçiş süreciyle ilgili yapmış olduğu çalışmalar ile kendisinden sonra gelen düşünürlerin fikirlerin şekillenmesinde büyük rolü bulunmaktadır. Doğa durumundan devlete geçişi tarihsel bir geçmişe dayanan iki temeli olan sosyal ve siyasal sözleşmeye dayandırdığı, diğer düşünürlerden farklı bir şekilde konuyu ele aldığını söylemek mümkündür. İnsanların doğası gereği kendilerini korumak isteyeceğini, barış, huzur ve refah ortamında yaşamak

isteyeceklerini ve bunun sürekliliği içinde devlete ihtiyacın olduğunu Grotius'un vurguladığını söylemek doğru olacaktır. Doğal hukukun, siyaset felsefesi açısından büyük önem gösterdiği ve evrensel hukukun gelişmesi noktasında bir yol gösterici olarak rol aldığı görülmektedir. Grotius'un da geliştirmiş olduğu doğal hukuk kuramı, oluşturmuş olduğu kendisinin siyaset felsefesini de büyük ölçüde etkilediği ve doğal hukuk çerçevesinde siyaset felsefesini şekillendirdiğini söylemek doğru olacaktır. Doğal hukuka getirmiş olduğu yeni soluk hem çağdaşlarını hem de kendinden sonra gelen diğer düşünürler üzerinde etkileri görülmekte olup hem olumlu yönde düşüncelerinden faydalanılarak kullanıldığı hem de Rousseau gibi bazı düşünürler tarafından eleştirilere maruz kaldığını ifade etmek doğru olacaktır. Doğal hukuk, egemenlik, mülkiyet ve toplum sözleşmesi gibi konularda kapsamlı olarak değerlendirmiş olup kendi çağında ortaya koymuş olduğu düşünceler bakımından devlet ve birey ilişkisinin ne şekilde olması gerektiğini, ideal bir yönetim biçiminin ne şekilde olacağını tartışarak siyaset felsefesi alanında öncü bir düşünür olarak yerini almıştır. Geliştirmiş olduğu düşünceler günümüzde de önemi koruyarak birçok tartışmada referans olarak kullanılmaya devam ettiğini belirtmek gerekir. Uluslararası birçok yazarın çalışmalarında üzerinde durmaya devam ettiği Grotius'un, ülkemizde de aynı şekilde değere ve öneme sahip olması gerektiği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, M. A. (2015). Sokrates'ten Jakobenlere Batı'da Siyasal Düşünceler (6. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Blom, A. (2014). Internet Encyclopedia of Philosophy. tarihinde Internet Encyclopedia of Philosophy: <https://www.iep.utm.edu/grotius/> 11.04.2019
- Borschberg, P. (2006). Grotius, the Social Contract and Political Resistance A Study of the Unpublished Theses LVI. New York, Amerika Birleşik Devletleri.
- Gelderen, M. v. (2011). Erken Modern Dönem Avrupa'sında Devlet ve Rakipleri. (Eds. Q. Skinner, B. Strath), Devletler ve Yurttaşlar (Çev. G. Aksay, 1. Baskı, s. 91-112). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Grotius, H. (2005a). The Rights of War and Peace Book I. Indianapolis: Liberty Fund.
- Grotius, H. (2005b). The Rights of War Peace II. Indianapolis: Liberty Fund.
- Grotius, H. (2011). Savaş ve Barış Hukuku. (Çev.S. L. Meray) İstanbul: Say Yayınları.
- Köker, L. (2018). Grotius: Doğal Hukuk, Mülkiyet ve Egemenlik.(Eds. M. A. Ağaoğulları, L. Köker), Kral- Devlet ya da Ölümlü Tanrı (5. Baskı, s. 87-109). Ankara: İmge Kitapevi.
- Larrere, C. (2017). Hugo Grotius. (Eds. P. Raynaud, S. Rials), Siyaset Felsefesi Sözlüğü (Çev.İ. Yerguz, 3. Baskı, s. 349-354). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Mairet, G. (2018). Padovalı Marsilius'dan Louis XIV'e Laik Devletin Doğuşu. (Ed. C. B. Akal), Devlet Kuramı (Çev. C. B. Akal, 5. baskı s. 215-243). Ankara: Dost Kitapevi.
- Miller, J. (2011). Stanford Encyclopedia of Philosophy. tarihinde Stanford Encyclopedia of Philosophy: <https://plato.stanford.edu/entries/grotius/> 31.08.2018
- Onuma, Y. (2018). Encyclopaedia Britannica: <https://www.britannica.com/biography/Hugo-Grotius> 26.03.2019
- Öktem, N., ve Türkbağ, A. U. (1999). Felsefe Sosyoloji Hukuk ve Devlet. İstanbul: Der Yayınları.

- Özkan, M. S. (2016). 17. ve 18. Yüzyılda Doğal Hukukun Pozitif Hukuk ve Siyaset Felsefesine Etkileri (H. Grotius, B. Spinoza ve J. Locke ile Sınırlandırılmış Olarak). Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sipahi, K., & Çemrek, M. (2016). Hugo Grotious Modern Doğal Hukuk ve Uluslararası İlişkiler. H. E. Beriş, & F. Duman içinde, Siyasal Düşünceler Tarihi (s. 383-398). Ankara: Orion Kitapevi.
- Skinner, Q. (2016). Modern Siyasal Düşüncenin Temelleri İkinci Cilt: Reform (1. Baskı). (Çev. E. Buğlalılar, & B. Yıldırım) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Tadashi, T. (1993). State and Governing Power. O. Yasuaki içinde, A Normative Approach to War: Peace, war and Justice in Hugo Grotius (s. 122-130). New York: Oxford Universtiy Press.
- Taşkın, A. (2017). Hugo Grotius. (Eds.A. Tunçel, & K. Gülenç), Siyaset Felsefesi Tarihi Platon'dan Zizek'e (3. Baskı, s. 189-207). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Torun, Y. (2005). Hugo Grotious'un Hukuk Ve Siyaset Felsefesi. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Tuck, R. (2015). Hobbes (1. Baskı). (Çev.N. Öрге) Ankara: Dost Kitapevi.
- Wood, E. M. (2016). Özgürlük ve Mülkiyet Rönesans'tan Aydınlanma'ya Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi (2. Baskı). (Çev.O. Köymen) İstanbul: Yordam Kitap.